

Norbert Mendecki

Izraelici a Kananejczycy i Aramejczycy

Collectanea Theologica 57/1, 41-44

1987

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ks. NORBERT MENDECKI, WIEDEN

IZRAELICI A KANANEJCZYCY I ARAMEJCZYCY

Stosunki pomiędzy Izraelitami a Kananejczykami odzwierciedla „lista narodów” w Rdz 10 (P/J)¹. Nową erę po potopie zapoczątkował Noe z trzema synami: Semem, Chamem i Jafetem. Synowie Sema: Elam, Aszszur, Arpachszad, Lud i Aram. Synowie Chama: Kusz (= Etiopia), Misraim (= Egipt), Put (= Libia) i Kanaan. Synowie Kanaana: Sydon, Chet, Jebusyci, Amoryci, Girgaszyci, Chiwwici, Arkici, Sinici, Arwadyci, Semaryci i Chamatyci. Synowie Jafeta: Gomer, Magog, Madaj, Jawan, Tubal, Meszek i Tiras. Ów podział świata na trzy główne grupy jest odzwierciedleniem stosunków historyczno-geograficznych z końca drugiego tysiąclecia przed Chr.² Cham reprezentuje egipskie państwo nowożytnie, Jafet — państwa północnej Palestyny w granicach byłego państwa Hetytów, zniszczonego ok. r. 1200 przed Chr., Sem — narody Mezopotamii i częściowo narody północno-środkowej Syrii. Kanaan „znalazł się” wśród synów Chama, gdyż Palestyna przynależała do Egiptu w drugiej połowie drugiego tysiąclecia przed Chr. „Lista narodów” nie wymienia Izraela. Dopiero Rdz 11, 10—26 (P) „przynosi” Sema jako praprzodka Izraelitów³. Sem reprezentuje Mezopotamię i częściowo kraje północno-środkowej Syrii. Izrael czuje się więc spokrewniony z tymi narodami, zaś z Kananejczykami nie chce mieć nic wspólnego.

Ta separacja od Kanaanu uwidacznia się jeszcze bardziej w Rdz 9, 18—27 (J).⁴ Noe przeklina Kanaana, a błogosławi Sema i Jafeta:

9, 25 Niech będzie przeklęty Kanaan! Niech będzie najniższym
sługą swych braci!

9, 26 Niech będzie błogosławiony Jahwe, Bóg Sema! Niech Kanaan
będzie sługą Sema!

¹ Por. W. Brandenstein, *Bemerkungen zur Völkertafel der Genesis*, w: *Festschrift A. Debrunner*, Bern 1954, 57—83; C. Westermann, *Genesis*, Neukirchen-Vluyn 1974, 662—706.

² Por. bibliografię odnośnie „genealogii” w: H. Donner, *Geschichte des Volkes Israel und seiner Nachbarn in Grundzügen*, cz. I, Göttingen 1984, 53, przypis 1.

³ Por. C. Westermann, dz. cyt., 741—751.

⁴ Por. L. Rost, *Das kleine Credo und andere Studien zum Alten Testament*, Heidelberg 1965, 44—53; F. W. Basset, *Noah's Nakedness and the Curse of Canaan*, VT 21(1971) 232—237; por. też C. Westermann, dz. cyt., 644—661.

9, 27 Niech Bóg da i Jafetowi dużą przestrzeń i niech on zamieszka w namiotach Sema, a Kanaan niech będzie mu sługą!

Inaczej aniżeli w Rdz 10, Sem reprezentuje Izrael, który otrzymuje prawo posiadania i panowania w kraju. Kanaan jest eponimem Kanaanitów. On to ma być sługą-niewolnikiem Sema i Jafeta. Jafet reprezentuje Filistynów — żyje na prawach gościa, chroniony przez prawo Sema. Jaki okres dziejów odzwierciedla owo opowiadanie? W okresie zdobywania Ziemi Obiecanej i w okresie sędziów, a nawet w początkowym okresie monarchii Dawidowo-Salomonowej, Filistyni zagrażali Izraelitom. Dopiero po zwycięskich walkach Dawida stali się „sługami-niewolnikami” (2 Sm 8, 1). A więc opowiadanie ma *Sitz im Leben* w okresie późnej monarchii Dawidowo-Salomonowej⁵.

Powody wrogości Izraelitów wobec Kananejczyków są różnorodne⁶. Bez wątplenia kultura miejska Kananejczyków była niejako „zgorzeniem” dla Izraelitów. Izraelici, jako wolni nomadzi, pogardzali strukturą miejską z arystokracją i poddanymi, których wolność została mocno ograniczona. Ponadto Izraelici czuli respekt przed techniką wojskową Kananejczyków (por. Joz 17, 16. 18; Sdz 1, 19; 4, 3. 13), a także żywili głęboką niechęć do handlu i drobnej wytwórczości (Iz 23, 8; So 1, 11; Za 14, 21). Na uwagę zasługują także zarzuty braku moralności i przyzwoitego prowadzenia się stawiane Kananejczykom (Rdz 19, 4—9; 34; 38; Kpł 18 i inne). Największą jednak nieufność żywiono w stosunku do religii kanańskiej, z niezliczoną ilością bogów płodności oraz z odrażającym kultem boga Baala. Ta niechęć przejawia się w Pwt: ludność kanańska ma zostać wyniszczona, zanim Izrael przejmie Ziemię Obiecaną (Pwt 12, 2—4. 29—31; 18, 14; 19, 1n i inne). Do wyniszczenia ludności kanańskiej nie doszło; raczej można mówić o symbiozie obu systemów społecznych.

Podczas gdy Izrael czuł niechęć w stosunku do Kananejczyków, żywił sympatię do innych grup ludnościowych i narodów. Rdz 11, 10—26 (P) podaje listę potomków Sema aż do Abrahama⁷. Występują tam trzy nazwiska, potwierdzone w tekstach klinowych jako nazwy miejscowości, leżące niedaleko Charanu, z którego wyszedł Abraham. Oto one: Serug, Terach i Nachor⁸. Abraham miał dwóch braci: Nachora i Harana. Nachor miał dwunastu synów (Rdz 22, 20—24 J?), z których na uwagę zasługuje Kemuel — praojciec

⁵ H. Donner, *dz. cyt.*, 55.

⁶ W. Dietrich, *Israel und Kanaan. Vom Ringen zweier Gesellschaftssysteme*, Stuttgart 1979, *passim*; G. Schmitt, *Du sollst keinen Frieden schließen mit den Bewohnern des Landes. Die Weisungen gegen die Kanaaner in Israels Geschichte und Geschichtsschreibung*, Stuttgart 1970, *passim*.

⁷ Poniższe dane pochodzą z: H. Donner, *dz. cyt.*, 56—58.

⁸ C. Westermann, *dz. cyt.*, 749.

Aramejczyków. Haran miał tylko jednego syna Lota (Rdz 11, 27 P), który jest praojcem Moabitów i Ammonitów (Rdz 19, 30—38 J). Abraham miał trzy żony: Sarę, Hagar i Keturę. Poprzez Keturę stał się praojcem protoarabskich grup Nomadów (Rdz 25, 1—4 J?), z których na uwagę zasługują: Midian, Dedan i Seba. Hagar zrodziła Izmaela (Rdz 16 P/J), będącego ojcem dwunastu izmaelskich grup (Rdz 25, 12—18 P), spośród których na uwagę zasługują: Nebajot, Kedar, Duma i Tema. Sara natomiast jest matką Izraela (Rdz 21, 1—7 JEP), który z kolei jest ojcem Ezawa i Jakuba (Rdz 25, 19—26 P/J). Od Ezawa pochodzą Edomici (Rdz 36), a od Jakuba dwanaście pokoleń izraelskich.

Powyższy wykaz „krewnych” Izraela pochodzi z różnych źródeł literackich (przeważnie J i P) i z różnych okresów historycznych, np. Edomitów, Moabitów i Amonitów spotykamy już w latach 1200—1000 przed Chr., zaś protoarabską konfederację „Izmael”, (w tekstach klinowych *szumu’il*), dopiero w końcu VIII w. i aż do VI w.⁹ Pomimo tych różnic historycznych powyższy wykaz możemy sprowadzić do wspólnego mianownika: Izrael uważał się za spokrewnionego z licznymi „semickimi” narodami, pokoleniami i grupami ludnościowymi północnej i północno-zachodniej Arabii.

Owe ludy pojawiają się na arenie dziejowej po r. 1200 przed Chr., Protoarabowie dopiero w pierwszej połowie pierwszego tysiąclecia przed Chr. Jedne narody i grupy ludnościowe osiedlają się na terenach, na których mieszkały wcześniej inne narodowości, np. Aramejczycy Syrii. Inni pozostają nomadami, jeszcze inni wiodą „protobeduński” styl życia. Wszystkie te grupy ludnościowe określamy wspólną nazwą — Aramejczycy¹⁰. Izrael uważał się za spokrewnionym z tymi Aramejczykami końca drugiego tysiąclecia przed Chr., z tym że większe więzy „pokrewieństwa” istniały z Aramejczykami aniżeli z Protoarabami. O tym świadczy Rdz 11, 31n i Rdz 12, 4n. Abraham wyszedł z Charanu, miasta nad Eufratem, które odgrywało wielką rolę w historii Aramejczyków. Rdz 24, 3n. 10 (J) opowiada, że Abraham chciał, by Izrael pojął żonę nie spośród kobiet Kanaanu, ale z „rodzinnego kraju”, spośród krewnych (*moledet*), mianowicie z Aram Naharaim. Podobna historia powtórzy się z Jakubem (Rdz 27, 46—28, 9 P). Nic więc dziwnego, że tzw. „małe historyczne credo” (G. v. Rad)¹¹ w Pwt 26,5 zaczyna się od słów: „Ojciec mój, Aramejczyk...”

⁹ E. A. Knaut, *Untersuchungen zur Geschichte der Ismaeliter* (rozpr. dokt.), Kiel 1981, 33—34.

¹⁰ A. Dupont-Sommer, *Les Araméens*, Paris 1949, *passim*.

¹¹ Por. L. Rost, *Das kleine geschichtliche Credo*, w: L. Rost, *Das kleine Credo und andere Studien zum Alten Testament*, dz. cyt., 11—25, szczeg. 11—12.

ISRAEL IM VERHÄLTNIS ZU DEN KANAANÄERN UND ARAMÄERN

Das Verhältnis zwischen Israel und Kanaan kommt in der „Völkertafel“ (Gen 10 P/J) zum Ausdruck. Israel will mit der kanaanäischen Bevölkerung Palästinas nichts zu tun haben. Das wird noch ersichtlicher in der Sage von Gen 9, 18—27 J: „Verflucht ist Kanan, niedrigster Sklave wird er seinen Brüdern sein! Gesegnet ist Jahwe, der Gott Sems; Kanaan aber soll sein Sklave sein! Weiten Raum schaffe Gott für Japhet, daß er wohne in den Zelten Sems; Kanaan aber soll sein Sklave sein!“ (V. 25—27). Die Sage könnte in der Regierungszeit von Salomo entstanden sein, da in dieser Zeit die kanaanäischen Stadtstaaten ihre politische Selbstständigkeit verloren haben. Das Gefühl der Fremdheit gegenüber den Kanaanäern hat mannigfache Ursachen: die kanaanäische Stadtkultur, die militärische Überlegenheit, Handel und Gewerbe, Sitte und Haltung, vor allem aber die kanaanäische Religion. Dagegen fühlte sich Israel mit den Aramäern des späten 2. Jahrtausends v. Chr. und mit den Protoarabern der ersten Hälfte des 1. Jahrtausends v. Chr. verwandt. Das bezeugen: Gen 11, 10—26 P. 27 P; 16 P/J; 19, 30—38 J; 21, 1—7 JEP; 25, 1—4 J?. 12—18 P. 19—26 P/J u. ä. Deswegen beginnt die Bekenntnisformel des sog. „kleinen geschichtlichen Credo“ (G. v. Rad) in Dtn 25, 5 mit den Worten: „Ein umherirrender Aramäer war mein Vater...“